

Ali v Jugoslaviji koga izkoriščajo?

V Jugoslaviji se zadnje čase spet pogosteje pojavljajo ugibanja, kdo koga izkorišča. Vsak išče svoj odgovor na to vprašanje, ki se navadno pojavlja ob zaostreni situaciji. Tak odgovor, ki je zanj najbolj ugoden. Vsak išče rešitev, ki bi mu prinesla največ koristi. V časopisih pa se pojavljajo naslovi: »Kdo bo koga?«¹

»Razviti« trdijo, da jih izkoriščajo »nerazviti«, ti pa spet trdijo nasprotno. Kakšnega celovitega predloga za izhod iz zagate pa ne eni ne drugi ne ponujajo. Nekakšen začaran krog, gordijski voz. Vsi se sklicujejo še na visoko inflacijo, ki sproti ruši mnoga prizadevanja, na neurejene notranje odnose, na neugodne procese na svetovnem trgu... Nekateri pričakujejo rešitev nekje »od zunaj«, »z vrha«, pri tem pa mislijo predvsem na federacijo, na zvezno administracijo kot nekakšno odtujeno silo ali kdo ve na koga.²

Zdi se mi, da na tak način odgovora ni mogoče najti. Napačno je zastavljeno namreč vprašanje samo. Razmišljanja o izkoriščanju, ki se pogosto obarvajo še z raznimi drugimi vsebinami, so namreč lahko hudo nevaren povod za pojav nacionalizma ali podlaga za nacionalistične izbruhe. V Jugoslaviji gre za številne in zelo zapletene odnose, ki jih ni mogoče enostavno in enostransko prikazati in razlagati. (Vsak tak poskus prinese več škode kot koristi.) Zato tudi vprašanja o izkoriščanju ni mogoče tako enostavno in neprecizno postaviti, še manj enostavno pa je nanj odgovoriti.

Seveda ne mislim, da bom v svojem prispevku lahko celovito in izčrpno osvetlil problem jugoslovanskega sodelovanja in odnosov. Poskusil bom le v nekaj tezah ponuditi možno pot za razmišljanje in ne nazadnje tudi možno pot za nadaljnje delovanje za preseganje problemov, ki se pojavljajo v medjugoslovanskih odnosih. Seveda pa bi izdelava strategije in taktike teh prizadevanj terjala še mnogo dela, analiz in dograjevanja.

Subjekti se vedno v vsakem sistemu in vsaki konkretni situaciji poskušajo obnašati racionalno, tako kot menijo, da jim bo prineslo največ koristi. Seveda pa racionalno obnašanje ni nekaj nespremenljivega, nekaj uniformiranega. Ni vedno enako. Kar je danes v tej situaciji racionalno, je lahko že jutri ali naslednji trenutek v drugi situaciji neracionalno. Kar je racionalno v enem sistemu, je lahko nesmiselno v drugem.³ Vsak subjekt

¹ Glej npr. NIN, Beograd, 15. december 1985, št. 1824, str. 13, članek Dušana Sekulića, Ko će koga? (Naša tema: Inflacija i zarade).

² Na takšna razmišljanja in na njihovo nepravilnost je pogosto opozarjal tudi Edvard Kardelj, ko je poudarjal, da na tak način rešitve ni mogoče dati. Na eni strani od zvezne administracije pričakujemo čudeže, na drugi strani pa ji upravičeno očitamo njeno nesposobnost in neučinkovitost. Glej npr. E. Kardelj, Razpobja v razvoju naše socialistične družbe, Komunist, Ljubljana 1969.

³ V tržnem sistemu je merilo za odločitve trg oz. uspeh na trgu, v sistemih z državnoplanskim sistemom pa je merilo za odločitve gospodarskih subjektov plan, čeprav je svoboda odločanja posameznih gospodarskih subjektov navadno zelo omejena; v našem sistemu bi moral merilo predstavljati trg s korekturo družbenega planskega usmerjanja.

ves čas išče najbolj ustrezne rešitve in najbolj ustrezne načine svojega obnašanja v družbi (na trgu, kjer ta obstaja), ki mu bodo prinesli kar najboljše rezultate. Vsak poskuša izkoristiti situacijo, svoje prednosti in slabosti drugih. Iznajdljivost in uspešnost pa sta nagrajeni z boljšimi rezultati (boljšimi rezultati, kot jih dosejajo tisti, ki se obnašajo manj racionalno).

Na tak način se subjekti poskušajo ravnati tudi pri nas. (V nadaljevanju bom govoril predvsem o ekonomskih subjektih, o organizacijah združenega dela in njihovih integracijah.) Kar najbolj se poskušajo prilagoditi obstoječi situaciji in jo izkoristiti. Ker pa se pri nas stvari spreminjajo pogosto »od danes na jutri«, ker se tako spreminjajo tudi pogoji gospodarjenja, se tudi subjekti obnašajo tako. Skratka – čim večjo korist skušajo dobiti »od danes do jutri«, da jim ne bi spremenjene okoliščine pokvarile priložnost. Gledano z njihovega gledišča se obnašajo racionalno, vprašanje pa je, koliko je tako obnašanje racionalno z gledišča celotne družbe. Vendar pa subjektov za to ne smemo kriviti (vsaj ne preveč, razen kolikor izigravajo družbene norme nedovoljeno, saj se obnašajo le v skladu s situacijo, v skladu s sistemom (ki je pač tak, da se velikokrat prepogosto in tudi brez zadostnega razloga spreminja).

Na trgu je bolj ali manj normalno, da vsakdo poskuša izkoristiti svoj položaj in svoje možnosti – včasih tudi na račun drugega. (Temu, da bi preprečila pretirano moč monopolov na trgu, je namenjena protimonopolna zakonodaja; pravila obnašanja na trgu pa so prav tako zakonsko urejena ali pa jih urejajo posebni običaji – npr. uzance.) In vendar je kljub »izkoriščanju« na trgu večinoma tako, da se trgovina spleča za obe strani – obe strani izvečeta korist. Tako bi ob upoštevanju primerjalnih prednosti vsaj moralo biti. Vsaka drugačna situacija (če bi ena stran imela korist, druga pa le izgubo) bi bila nesmiselna. V normalnih razmerah pa na trgu ne govorimo o izkoriščanju.

Vseeno pa teze o izkoriščanju v svetu danes pogosto srečujemo. Tako pogosto govorimo o tem, da razviti svetovni sever izkorišča nerazviti svetovni jug. V deželah v razvoju vsi opozarjajo na razlike v razvitosti, ki se stalno povečujejo, in poudarjajo, da razviti sever vedno bolj bogati prav na račun nerazvitega juga. Zato terjajo spremembo sedanje mednarodne ekonomske ureditve in uresničitev nove mednarodne ekonomske ureditve.

Nekaj resnice v teh trditvah prav gotovo je in sam menim, da je boj za novo ekonomsko ureditev nujnost in edina prava perspektiva razvoja (čeprav se bo tudi koncept nove mednarodne ekonomske ureditve v času z razvojem moral spreminjati in razvijati, zato ga ne moremo razumeti kot nekaj stalnega in statičnega). Vendar pa se postavlja vprašanje poti za dosego tega cilja. Obe strani propagirata svobodo trga, vendar vsaka s svojega gledišča in s svojim namenom, pri tem pa so vedno nove omejitve nekaj čisto vsakdanjega.

Menim, da je svobodo trga res treba zagovarjati, čeprav je seveda že

vnaprej jasno, da povsem svoboden trg sploh ni več mogoč. In prav v tej ugotovitvi je ključ do odgovora: na trgu mora nujno obstajati nek korekturni mehanizem, ki ob sicer svobodnem trgu popravlja njegove družbeno neustrezne trende. Pri notranjih zakonodajah sem že omenil protimonopolne zakonodaje. Česa takšnega na svetovnem trgu globalno gledano ni: zato razviti izkoriščajo svojo razvitost kot monopolni položaj, ki krepi njihovo vlogo na svetovnem trgu. (Tega ne počno le države, ampak predvsem transnacionalna podjetja in družbe.) Vendar pa je treba ugotoviti, da svoj položaj na trgu izkoriščajo tudi države v razvoju, čeprav so večinoma v slabšem položaju. (V primeru OPEC so države v razvoju – proizvajalke nafte izkoristile svoj naravni monopolni položaj, ki pa je zdaj zaradi sprememb na trgu z nafto bistveno omajan.) Rešitev tudi v svetovnih okvirih torej ni v zanikanju svobode trga, ampak v ustrezni ureditvi odnosov v njem oz. na njem.

Postavi pa se seveda vprašanje, kako to doseči. Kako vse, predvsem tudi razvite, prepričati, da je treba sedanje stanje spremeniti. (Ne nazadnje si razviti prav na račun sedanje situacije kujejo še večje dobičke.) Prav gotovo tega ni mogoče storiti tako, da bi razvitim enostavno rekli, da pač ni prav, da svojo razvitost izkoriščajo kot monopol, na podlagi katerega izkoriščajo vse drugo. Sami od sebe se svojemu položaju ne bodo odrekli. Očitke pa bodo zavrnil: saj dajemo pomoč lačnim in nerazvitim!

Pravi odgovor bi bil mogoče v tem: namesto da jim očitamo vse, kar počno, bi morale države v razvoju predvsem pokazati svoje koristi ob spremembi mednarodne ekonomske ureditve. To ne nazadnje že počno nekateri znani ekonomisti v razvitih državah. Kažejo namreč na spoznanje, da razviti svet sam sebi ni dovolj, da nujno potrebuje sodelovanje z drugimi. Ne nazadnje je produkcija v razvitem svetu tako visoka, da kot trg ne zadostujejo le okviri »razvitega sveta«. Za zdaj so to vprašanje reševali z dajanjem posojil deželam v razvoju, ki so s temi sredstvi kupovale izdelke razvitega sveta. Zdaj pa se v svetovni dolžniški krizi kaže, da ta rešitev ne zadostuje. Saj končno je treba posojila nekoč tudi vrniti. Toda kako?

Bistvo odgovora na vprašanje je torej: v svetu je sodelovanje potrebno. Da dva lahko sodelujeta, da lahko postaneta partnerja v poslu, morata biti vsaj toliko enakovredna, da se lahko pogovarjata in sporazumevata. Le težko si namreč zamišljamo široke gospodarske in druge stike med svetovoma, od katerih bi bil eden npr. na stopnji kamenodobne civilizacije, drugi pa na prehodu v novo poindustrijsko družbo. Argument, ki bi ga iz te ugotovitve lahko izvlekli, pa je: v končni fazi je razvoj nerazvitega svetovnega juga ključen tudi za nadaljnji razvoj svetovnega severa, saj svetovni sever lahko sodeluje le s takšnim jugom, ki se je sposoben vključevati v mednarodno menjavo. Le razvitejši svetovni jug, ki se pojavlja na svetovnem trgu, pa je ne nazadnje tudi edini sposoben plačevati vsaj obresti za svoje dolgove, če v tem trenutku še ni sposoben

odplačevati glavnice svojih dolgov, in vse kaže, da jih nekaj časa še tudi ne bo zmogel odplačevati.

In na koncu: kaj bi od povedanega lahko uporabili za naš domači primer? Predvsem to, da rešitve ne kaže iskati v obtoževanju »razvitih« ali »nerazvitih«, da so izkoriščani. Prav tako tudi ne kaže rešitve pričakovati »od zunaj«. Pri nas ni ključni problem v tem, da bi »razviti« izkoriščali »nerazvite« ali obratno. Pri nas je ključni problem to, da tržne zakonitosti s celotnim korektivnim mehanizmom (družbeno planiranje, družbeno dogovarjanje in sporazumevanje v njegovem okviru, načeli vzajemnosti in solidarnosti) niso uveljavljene. Ključni problem je, da delavci in združeno delo še vedno ne odločajo sami – povezani z drugimi delavci – o pogojih in rezultatih svojega dela; delavci odločajo le o manjšem delu dohodka, ki ga ustvarijo. Pri nas je ključni problem to, da samoupravljanje ni zaživel.

Poleg tega moramo spoznati resnico, da ne sodimo med razvite svetovne države, da smo država v razvoju. Da torej pri nas skoraj ne moremo govoriti o »razvitih«, ampak le o tistih, ki bolj ali manj zaostajajo za tokom svetovnega razvoja. Spoznati moramo resnico, da smo majhna, relativno revna in v svetovnih merilih (vsaj gospodarsko) nepomembna država. Spoznati moramo potrebo, da se lahko uveljavimo le z integracijo v svetovne (gospodarske in druge) tokove, z uveljavljanjem svojega znanja in z iskanjem svojih primerjalnih prednosti. V tej luči moramo gledati in presojsati primere notranjega zapiranja, ne le kot problem integracije združenega dela v Jugoslaviji na enotnem trgu, ampak kot problem integracije v širšem svetovnem merilu.

O ovirah za integracijo smo že večkrat govorili. Naj omenim le nekatere: ekonomska politika, davčna (fiskalna) politika (ta povzroča zapiranje združenega dela v okviru DPS), stalne spremembe pogojev gospodarjenja, nastopanja na svetovnem trgu... neurejeni in negotovi odnosi pri združevanju sredstev... Ključno vprašanje integracije pa je: integracija združenega dela mora biti ekonomsko pogojena, v njej mora združeno delo videti svoj (dolgoročni) interes.

Čisto na koncu pa naj poskusim povezati to vprašanje še z vprašanjem enakopravnosti narodov in narodnosti v Jugoslaviji. Ne le delavec, tudi narod (narodnost) in SR (SAP) morata odločiti o pogojih in rezultatih svojega dela, o delitvi in razporejanju dohodka, ki ga ustvarijo. Ob tem je seveda treba upoštevati načelo vzajemnosti in solidarnosti, korekture procesa družbenega planiranja. Le na tej osnovi je torej mogoča enakopravnost narodov in narodnosti, le na tej osnovi je mogoče preseči vprašanja nacionalizma. Ne smemo namreč pozabiti, da je prav ekonomska sestavina ena ključnih za opredelitev naroda in tako tudi za njegovo samostojnost in enakopravnost; ti pa sta ključni za enakopravno sodelovanje na vseh področjih (torej tudi na ekonomskem). Na takšnih osnovah pa je treba uveljavljati tudi prizadevanja za hitrejši razvoj manj razvitih območij v Jugoslaviji, saj je razvoj Jugoslavije skupni interes vseh.